

ગુજરાતિ યાથા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓને માટે)

મુખર્ષ ઈલાકાની ભૂગોળ વિદ્યા.

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

લાલજી હરજીવન મહેતા,

૧૭ ગુજરાતી હેડ માસ્ટર નિધ મદ્રેમાનુજ પ્રસિદ્ધાંત અને

બુક બેલર બંદર રોડ —કાચી

આવૃત્તિ યાથી પ્રત ૧૦૦૦.

(સર્વ હક સ્વાધીન)

કરાંચી

“મહાવક્ત્રી” લાખખાનામાં ભોળીવાલ જીરુસામ મકોલીએ છાપ્યું,

સવત ૧૯૬૭

ઇ. સ. ૧૯૧૧

કીમત રૂ. ૦--૨--૩

વિજ્ઞાપિ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી ડિપાર્ટમેન્ટ પ્રાંતના વિદ્યાર્થીઓને ભુગોળ શીખવા માટે અનુ-
કુળ થઈ પડે તેવા સાધનની ખોટ જણાયાથી મારા એક
મિત્રે મારી “સીધા પ્રાંતની ભુગોળ વિદ્યા” જોઈ તેવીજ ઈમા-
રત પર મુંબઈ ઇલાકાની ભુગોળ વિદ્યા રચવાને મને સુચના
કરી, જેથી કુરચ્છના વખતનો લાભ લઈ યથામતિ આ કામ
પુર્ણ કર્યું છે.

આ ભુગોળ વિદ્યામાં મુંબઈ ઇલાકાના પેપાર ઉદ્યોગ
વસુલાત, રેલવે તાર, મુંબઈ ઇલાકાની રીતમાત તથા મેટા
શહેરોના વર્ણન આપેલાં છે જે શિક્ષકોએ મહેરબાની કરી
વિદ્યાર્થીઓને મુખ પાટ ન કરાવતાં માત્ર સમજાવવા એવો
મારો ઉદ્દેશ છે.

આ કામમાં મને મારા મહેરબાન મિત્રો તરફથી
સારો આશ્રય મળ્યો છે જેથી તેઓનો હું ધણોજ ઉપકાર
માનું છું.

કરાંચી

તા. ૭મી ફેબ્રુ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૨૨૪ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મુંબઈ ઇન્ડિયન લેગીસલેશન
વિદ્ય

વિષય મંડળ : ૯૨૬ : ૨ : ૨૨૪

ભુગોળ વિધા.

ભુગોળ વિધા શિખવવાથી થતા ફાયદા.

આ પૃથ્વી ઉપર પરમેશ્વરે જ્યાં એક સરખી રચના કરી નથી, જુદા જુદા દેશમાં જુદી જુદી જાતના પ્રાણી અને જુદી જુદી જાતની વનસ્પતિ જનાવ્યાં છે. તે જાણવાથી દરેકની અપાર શક્તિ માત્રમ પડે છે. પૃથ્વી ઉપર કેટલાક દેશ છે, તે તે કયી કયી દિશાએ છે, ત્યાંનાં લોક કેવાં છે, ત્યાંની હવા કેવી છે, ત્યાં પાક શું શું થાય છે, ત્યાં રાજ્ય કેવી રીતે ચાલે છે, વગેરે ત્યાં શું શું જોવાનું છે એ બધું આપણે જાણીએ છીએ. ઘરમાં બેઠા બેઠા આખી પૃથ્વીની સુસાદરી કરવાનું સાધન ભુગોળ વિધા છે.

પૃથ્વીના મુખ્ય ભાગ.

આખી પૃથ્વીના બે ગોળાર્ધ છે પૂર્વ ગોળાર્ધ (જુની દુનિયા) તે પશ્ચિમ ગોળાર્ધ (નવી દુનિયા) એ અને ગોળાર્ધમાં ચાર ભાગ.

ખંડ છે પશ્ચિમ ગોળાર્ધમાં એશિયા, યુરોપ, અને આફ્રિકા છે. મુંબઈ ઈલાકો એશિયા ખંડમાં છે અને તે હિંદુસ્તાનનો એક ભાગ છે.

મુંબઈ ઈલાકો.

સીમા—ઉત્તરે બલુચિસ્તાન, તથા ભાવલપુર સંસ્થાન, પૂર્વે રજ-પુત્રસ્થાન, માળવા. મધ્ય પ્રાંતો. નિગમનું રાજ્ય અને મદ્રાસ ઈલાકો, દક્ષિણે મહિસુર પ્રાંત, અને પશ્ચિમે બલુચિસ્તાન તથા અરબી સમુદ્ર છે.

વિસ્તાર—મુંબઈ ઈલાકાની લંબાઈ-૧૦૫૦ ચોરસ માઇલ છે અને પહોળાઈ-૬૭૦ માઇલ, ક્ષેત્રફળ ૨૫૦૦૦૦ ચોરસ માઇલ છે. અને વસ્તી ૨૪૦૪૪૫૬૮ માણસની છે.

વિભાગો—આ ઈલાકાના પાંચ વિભાગ થયેલા છે. ૧ સિંધ, ૨ કચ્છ, ૩ ગુજરાત, ૪ મહારાષ્ટ્ર, (દક્ષિણ તથા કોકણ.) ૫ દક્ષિણ, મહારાષ્ટ્ર અને ઉત્તર કાનડા.

સિંધ પ્રાંતના ભાગ તથા મુખ્ય શહેર.

ભાગ.	મુખ્ય શહેર.
૧ સિંધનો ઉપત્રો સરહદનો મુલક	જેક્યાળાદ
૨ લાડખાણા જિલ્લો	લાડખાણા
૩ સકર જિલ્લો	સકર
૪ હૈદરાબાદ જિલ્લો	હૈદરાબાદ
૫ કરાચી જિલ્લો	કરાચી

૬ થરપારકર જીલ્લો

ભિમરકોટ

૭ ખેરપુર સંસ્થાન (દેશી રાજ્ય)

ખેરપુર

કચ્છ પ્રાંતના ભાગ તથા મુખ્ય શહેર.

ભાગ.

મુખ્ય શહેર.

૧ કચ્છ (દેશી રાજ્ય)

સુબ

ગુજરાત પ્રાંતના ભાગ તથા શહેર.

ભાગ.

મુખ્ય શહેર.

૧ સુરત જીલ્લો

સુરત

૨ ભરૂચ જીલ્લો

ભરૂચ

૩ ખેડા જીલ્લો

ખેડા

૪ પચમહાલ જીલ્લો

ઝેલરા અને દાહોદ

૫ અમદાવાદ જીલ્લો

અમદાવાદ

૬ કાઠિયાવાડ એજન્સિ

રાજકોટ

૭ પાલણપુર એજન્સિ

પાલણપુર અને ડીસા

૮ મહિકાંડા એજન્સિ

સાદગ અને ઇડર

૯ રેવાકાંડા એજન્સિ

નાંદોદ, દેવગડખારીઆ અને

લુણવાડા

૧૦ ગાયકવાડનો મુલક

વડોદરા

૧૧ ખંભાત સંસ્થાન

ખંભાત

૧૨ પંચમહાલ એજન્સિ

નાંદોદ

૧૩ સુરત એજન્સિ

વાસ ઠા, ધરમપુર અને સચીન્દ્ર

મહારાષ્ટ્ર દેશ એમાં કોકણ તથા દક્ષિણ છે. કોકણના ભાગ તથા મુખ્ય શહેર,

ભાગ.	મુખ્ય શહેર.
થાપ્પા બલ્લો	થાપ્પા
૨ કુત્તાબો બલ્લો	અલીબ ગ
૩ જવહાર સંસ્થાન	જવહાર
૪ જંઝરા સંસ્થાન	જંઝરા
૫ રત્નાગિરી બલ્લો	રત્ન ગિરી
૬ સાવંતવાડી સંસ્થાન	સાવંતવાડી

દક્ષિણ પ્રાંતના ભાગ તથા મુખ્ય શહેર.

ભાગ.	મુખ્ય શહેર.
૧ ખાનદેશ બલ્લો	હુળીઆ
૨ નાશિક બલ્લો	નાશિક
૩ પુણા બલ્લો	પુણા
૪ અદમદનગર બલ્લો	અદમદનગર
૫ સતારા બલ્લો	સતારા
૬ સોલાપુર બલ્લો	સોલાપુર
૭ પેઠ સંસ્થાન	પેઠ
૮ અકલકોટ સંસ્થાન	અકલકોટ

૬ સતારા જાગીર
૧૦ ખાનદેશ એજન્સિ

ભોર, કુલટન, આદિ, અને જાગીર
ખાનદેશ

દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર અને ઉત્તર કાનડાના ભાગ તથા
મુખ્ય શહેર.

ભાગ.

મુખ્ય શહેર.

૧ કલાદગી જિલ્લો	કલાદગી
૨ ભેતગાંવ જિલ્લો	ભેતગાંવ
૩ ધારવાડ જિલ્લો	ધારવાડ
૪ ઉત્તર કાનડા જિલ્લો	કારવાડ
૫ કોલાપુર સરંચાન	કોલાપુર
૬ સાવનુર સરંચાન	સાવનુર
૭ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર જાગીર	સાંગલી, જમખાંડી, મીરજ, કુરુદવાડ, મુધોળ, અને રામદુર્ગ

દેશી રાજ્યો.

[અંગ્રેજ સરકારને ખંડણી આપનારાં શહેરો.]

સિંધમાં ખેરપુર, કચ્છમાં કચ્છ, ગુજરાતમાં વડોદરા, ખંભાત,
ભાવનગર, જુનાગઢ, વલમનગર (નવાનગર) હિંદ, પાલણપુર,
નાંદોદ, વાંસદા, સચીન વગેરે. દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાં જલ્દાર, જંજીરા
સાવતવાડી, પેંડે, અકલકોટ વગેરે. દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાં કોલાપુર,
સાવનુર વગેરે ઘણાં છે.

અ ગ્રેજી રાજ્ય.

૧ સિંધમાં ખેરપુર સિવાય આખો સિંધ, ૨ કચ્છમાં નથી, ૩ ગુજરાતમાં અમદાવાદ જિલ્લો, ખેડા જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, સુરત જિલ્લો, પંચમહાલ જિલ્લો. ૪ મહાગણ્ટમાં થાણા જિલ્લો, કાલાખા જિલ્લો, રત્નાગિરી જિલ્લો, મુંબઈ ખેટ, ખાનદેશ જિલ્લો, નાશિક જિલ્લો અહમદનગર જિલ્લો, પુણા જિલ્લો, સતારા જિલ્લો, અને સોલાપુર જિલ્લો. ૫ દક્ષિણ સહારાણમાં કલાહગી જિલ્લો, ખેલગાંવ જિલ્લો, ધારવાડ જિલ્લો, કાનડા જિલ્લો વગેરે.

ફીરંગીનાં સંસ્થાન—દીવ, દમણ અને ગોવા.

હુબ્લીનાં સંસ્થાન—જદરાખાદ તે જાજરા એ ખંડણી આપતા નથી.

મોટી નદીઓ—સિંધુ, બાદર, શેત્રુંજી, બનાસ, સરસ્વતી, સાયરમતી, મહી, વિશ્વામીત્રી, ઢાઢર, નર્મદા તાપી, ગેદાવરી બીમા કૃષ્ણા, મેશ્વો, વાત્રક, કીમ, સીના, નીરા, ઝુળામુકા, પાંજરા વગેરે.

પવિત્ર નદીઓ—સિંધુ, સરસ્વતી, સાયરમતી, નર્મદા, તાપી, વગેરે.

પર્વતો—પથ, હાલા, ગીરનાર, શેત્રુંજે, બરડો, આરાસુર, આબુ, પાવાગઢ, સાતપુડો, સંહ્યાદ્રિ, (પશ્ચિમધાટ) અને ચાંદવડ વગેરે.

ખેડો—ખેટ,, સંખોદાર, દીવ, ગોપનાથ, પીરમ, શિઆળ, મુંબઈ, વસઈ, ધારાપુરી, કરંજે, સાઈડી વગેરે.

ખંદરો—સિંધમાં કરાચી, ફેટીખંદર, શાહખંદર કચ્છમાં માંડવી, જાંબો, લખપત, તુણા, મુદ્રા, ગુજરાતમાં જોડીઆ, દારકા,

પોરબંદર, માંગરોલ, વેરાવલ, દીવબંદર, જાફરાબાદ, મહુવા, ઘોઘા, બાવનગર, ઘોઘેરા, અબાત, બરુચ, સુરત, મહા-
રાષ્ટ્રમાં વસત; મુંબઈ, રાજપુર, વિજયદુર્ગ વગેરે. દક્ષિણ
મહારાષ્ટ્રમાં ગોવા, કારવાડ, હોંનાવર વગેરે એમાં સહથી
મોટાં અને ઉપ્યોગી બંદરો કે છે. સિંધમાં કરાચી, મહા-
રાષ્ટ્રમાં મુંબઈ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રમાં કારવાડ.

જાત્રાના ઠેકાણાં—સિંધમાં હિંગળાદ, કચ્છમાં માતાજીનો મઠ,
નારાયણસર, કોટેશ્વર, ગૂજરાતમાં દ્વારકા, ખેડસે ખેદાર,
ગીરનાર, પ્રભાસપાટણ, શેતરુંજે, કાકોર, બૈયરાજ,
અબાજ, શામળાજી, સિદ્ધપુર, વડતાલ, શુકલતીર્થ, ચાણોદ,
કન્યાળી, મહારાષ્ટ્રમાં નાશિક, ત્રંબક, પઢરપુર, એ હિંદુ-
ઓનાં છે: ઉદવાડા પારસીઓનું છે; પીરાણા મુસલ-
માનેનું છે.

હંવા ખાવાની જમ્યાઓ—કચ્છમાં માંડવી, ગૂજરાતમાં બાલાચડી,
વેરાવલ, ગોપનાથ, આણુ, કુંગાર, મહારાષ્ટ્રમાં પુરધર,
ખંડળા, મહાબળેશ્વર, ભીમડી, બોરધાટ, તીયલ, કુમસ
વગેરે.

દ્વિપકંદપ—કાઠિયાવાડ.

અખાત—કચ્છનો અખાત તથા અંબાતનો અખાત.

ભુશિર—માંજ જગતપોઈટ, દીવ, રામસ,

સરકરની છાંવણી—કચ્છ-ભુજ, રાજકોટ, માલેગાંવ, ડીસા, વડો-
દરા, અમદાવાદ, પુણા વગેરે.

વખણાયલી વસ્તુવાળાં શહેર.

શહેર

સિંધ હૃદયગળાદમાં
કચ્છ બુજમાં
„ માંડવીમાં
કચ્છ અને કાઠિયાવાડમાં
કચ્છ અને કડી પ્રગણામાં
કચ્છ અંતરમાં
કચ્છ માતાજીના મઠમાં
જામનગરમાં
પુના અને ચોરવાડમાં
શિંદોર અને નાશિકમાં
ભાલમાં
બડો અને ધ્રાંગધ્રામાં
લીંબડીમાં
અમરેલીમાં
અમદાવાદમાં
ગણદેવીમાં
ધોળેરામાં
પાટડીમાં
વડનગરમાં
વિજ્ઞપુરમાં
કપડવાંજમાં

શું શું થાય છે.

સોનેરી ભરત
સેના રૂપાચો ધાટ
રેશમી કાપડ
ઘેડા
બળદ
ચરબુ
ફટકડી
કંક, બાંધણી, બાંદુક, મોતી
નાગરવેલના પાન
ત્રાંબા પીનળના વાસણ
ધડો
પથ્થર
સુડીઓ
ચોદણ અને ઘેતીયાં
રેશમી કાપડ
ગેળ
રૂ
વંડાગરં મીઠું
સતોર અને સારંગી
અશીણુ
કાચ

આત્રસુઆમાં

ખંઆમાં

સુરતમાં

થાણામાં

પેંડમાં

હુર નપુરમાં

રેનાકાંઠામાં

ગનકરાળાદ

સોદાની છરી

સુત્રદેણી અને અકીકના પથ્થર

પર નકશી

બરશી

અબોલીઆં

પાથડી

શેત્રાં

કાટ

ઘી

બેવડાં નામ.

શિકારપુર

સિધુ નદી

કરાંચી બંદર

નગરહટ્ટા

કચ્છ માંડવી

કાકિયાવાડ

નવાનગર

સોમન થપાટણ

વડોદરા

શેતરબો

ખોરાસાનની ભાગોળ

અટક અથવા ઈંડસ

દેવળગામ

આલાણાઆદ

રાયપરબંદર

સોરાષ્ટ્ર

ભમનગર

પ્રભાસપાટણ

વીરક્ષેત્ર

સિદ્ધાચળ

પોરબંદર	સુદામાપુરી
અમદાવાદ	રાજનગર
નર્મદા નદી	રેવા
ધરમપુર	રામનગર
સિદ્ધપુર પાટણ	અણહિલવાડ પાટણ
સંભાદ્રી	પશ્ચિમધાટ.

રાજાઓની ઝાટક.

ખેરપુરના	મીર
કચ્છના	રાવ
પોરબંદરના	રાણા
ધાંગધા ને ક હિયાવાડના	રાજ
ભાવનગર, કોલાપુર અને ઇડરના	મેહારાજ
નવાનગરના	જામ
જુનાગઢ, રાધણપુર, ખંભાત, } સચીન અને વડોદરાના	નવાજ
પાલણપુરના	દીવાન
વડોદરા	ગાયકવાડ સરકાર

મુંબઈ ઇલાકામાં સહથી મોટી નદી

શહેર

મુંબઈ ઇલાકામાં સઉથી મોટું બંદર	મુંબઈ
" " બેટ	મુંબઈ
" " પર્વત	સંભાદ્રી
" " જીલ્લો	ખાનદેશ
" " દેશી રાજ્ય	વડોદરા
" " તાલુકો	ધંધુકા

ધર્મ—હિંદુ એ ધર્મના અનેક પંથ છે. તેમાં વૈશ્ણવ, જૈન, શૈવ, રામાનુજ વગેરે મુખ્ય છે. ખ્રીસ્તાં ધર્મો મુસલમાની જરથોસ્તી (પારસી), ખ્રિસ્તી વગેરે.

ભાષા—સિંધી, કચ્છી, ગુજરાતી, મરાઠી, કાનડી દક્ષિણી, વગેરે.

પેદાશ—ઘઉં, બાજરો, જીરૂ, કઢોળ, અનાજ, તમાકુ, ગળી, સાબુ, કંક, શેરડી, આદુ, મકાઈ, મહુડા, શેણ, ઈમારતી લાકડા, રૂ, ચોખા, મધ, સુરોખાર, લાખ, મીઠું, નાળિયેર, એલચી, મરી, વગેરે.

રવાનગી—(પરદેશ જાય છે) લુગડા, ચીયરાં ચામડાં, રૂ, ઉન, હાડકાં ઘઉં, સરસી, જીંદાર, વગેરે.

આમદાની—(પરદેશથી આવે છે) લોહું, કાચલા, સોનું ત્રાંબુ પીતળ, રૂપું, કાપડ, સંચા, ચીની, વાસણ, ચા, ગારટેલ, દીવાન સળી, લોહાનો સામાન, કાચ, રખર, ગળી, કાગળ, ટીન વગેરે ધણીજ વિલાયતી સામાન આવે છે.

વેપાર—મુંબઈ બંદરનો દર વરસે ૫ દેશ સાથે ૮૫ કરોડ રૂપિયાનો વેપાર ચાલે છે.

હુવા—મુંબઈ ઇલાકાના દક્ષિણ ભાગમાં ગરમી થોડી પડે છે તે ઘંડી માફક સર છે, જિતર ભાગમાં ગરમી તથા ઠંડી ધણીજ

પડે છે, મધ્ય ભાગમાં વરસાદ થયો વરસે છે.

નદીઓ.

સિંધુ નદી—હિમાલય પર્વતમાંથી નીકળી ૧૦૦ મૈલ વહી અરબી સમુદ્રને મળે છે એના ઉપર સફર, બફર, હૈદરાબાદ, કેટડી શિકારપુર, મીઝાણી વગેરે શહેરો છે.

ભાદર—મદાગુના હુગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. અને તે ઉપર જસલગુ, જેતપુર, નવીપદર વગેરે શહેરો છે.

શેત્રુંજી—ગીર પર્વતમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે, એના ઉપર શહેરો ધારી, પાલીતાણુ, તળાખ.

ખનાસ—શિરોઈના હુગરમાંથી નીકળી કચ્છના રણને મળે છે, એના ઉપર ડીસા અને રાધણપુર.

સરસ્વતી—શિરોઈના હુગરમાંથી નીકળી કચ્છના રણને મળે છે, એના ઉપર સિદ્ધપૂર છે.

સાબરમતી—મહીકાંડાના પકડમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે, એના ઉપર સદરા અને અમદાવાદ.

મહી—માળવાના હુગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે. એના ઉપર જુણાવાડા ને ખંભાત.

વિસ્વામીત્રી—રેવાકાંડાના હુગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે, એના ઉપર વડેદા.

દાઢર—રેવાકાંડાના હુગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે

છે એના ઉપર ઠંકારીઆ.

તાપી—સાતપુડા પર્વતમાંથી નીકળી ૪૦૦ મૈલ વહી ખંખાતના અખાતને મળે છે એના ઉપર બુરાનપુર, બાધાન, રાહોર, માંડવી અને સુરત છે.

ગોદાવરી—સંભાદ્રીમાંથી નીકળી ૮૦૦ મૈલ વહી ખંખાળાના ઉપ-સાગરમાં પડે છે એના ઉપર નાશિક.

નર્મદા—સાતપુડા પર્વતમાંથી નીકળી ૮૦૦ મૈલ વહી ખંખાતના અખાતને મળે છે, એના ઉપર ચાણોદ, કન્યાળી, નાંદોદ અને ભરૂચ છે.

ભેમા—સંભાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી કૃષ્ણા નદીને મળે છે, એના ઉપર પંદરપુર.

કૃષ્ણા—સંભાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી ૮૦૦ મૈલ વહી ખંખાળાના ઉપસાગરને મળે છે, એના ઉપર જમખંડી કમળાપુર અને સતારા છે.

વાત્રક—કુંગરપુર પાસેથી નીકળી સાબરમતીને મળે છે, એના ઉપર માંડવા આત્રસુળા, મેમદલાદ ને ખેડા છે.

સીના—સંભાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી ભીમાને મળે છે. એના ઉપર અહમદનગર છે.

નોરા—સંભાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી ભીમાને મળે છે, એના ઉપર ફલદન.

મુળામુઠા—સંભાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી ભીમાને મળે છે એના ઉપર પુના.

પાંજરા—સંભાદ્રી પર્વતમાંથી નીકળી તાપીને મળે છે એના ઉપર ધુળીઆ.

નદીઓના સંગમ.

સાબરમતીને—વાત્રક, ભોગાવો, હાથમતી અને ખારી.

વાત્રકને—મેશ્વો, શેઠી, માચુમ.

શેઠીને—મોહોર ને લુણી.

નર્મદાને—ઉમરાવતી.

તાપીને—પુર્ણા, પાંજરા ગીરણા.

ઢાઢરને વિશ્વામિત્રી

લામાન—સીના, નીરા મુળામુકા.

કૃષ્ણાને—મીમા, તુંગભદ્રા, પંચગંગા ઘટપ્રભા, મલપ્રભા, વાણુર્તિ,

કાંવરીને—ખરેરા, અખીકા,

અંબાતના અંબાતને મળનારી નદીઓ—શીતરૂંછ, સાબરમતી
મહી, વિશ્વામિત્રી, ઢાઢર, તાપી, નર્મદા વગેરે.

કચ્છના રણને મળનારી નદીઓ—ખનાસ, સરસ્વતી, મચ્છુ,
ફલકુ, બાંભણ.

અરબી સમુદ્રને મળનારી નદીઓ—સિંધુ, ભાદર.

કચ્છના રણને મળનારી નદીઓ—આણ.

ખગાળાના ઉપસાગરને મળનારી નદીઓ—ગોદાવરી, કૃષ્ણા.

સિંધ પ્રાંત.

મીરો પસેથી જીત્યો છે એમાં મુંસલમાનની વસ્તી ઘણી છે. એના રહેવાસી સધી કહેવાય છે.

સીમા—હિતરે બલુચીસ્તાન અને પંજાબ પુરવેજે સત્રમીરનું રણ તથા રજપુસ્તાન દક્ષિણે કચ્છનું રણ તથા અરબી સમુદ્ર પશ્ચિમે કાશ્ગર તથા મુસલમાનના ડુંગરો.

ભાગ.

મુખ્ય શહેર.

૧ સિંધનો ઉપલો સરહદનો મુલક	જેકાબાબદ
૨ લાડખાના જીલ્લો	લાડખાના
૩ સકર જીલ્લો	સકર
૪ હેદ્રાબાદ જીલ્લો	હેદ્રાબાદ
૫ કરાચી જીલ્લો	કરાચી
૬ થરપારકર જીલ્લો	હિમરકોટ
૭ ખેરપુર સંસ્થાન (દેશી રાજ્ય)	ખેરપુર
મોટી નદી	સિંધુ
પવત	હાલા, પબ.
સરોવર	મંચર (ખાર છે)
રણ	થરપારકરનું
દેશી રાજ્ય	ખેરપુર
ખંદર	કરાચી, કેટીખંદર (ધોડાખારી)
	શહખંદર
ભુશિર	માંજ
બેટ	મનોગ
લ પા	સિંધી અને બલુચી

પ્રદાશ—ઘણા, ખાજરી, જુવાર, ચોખા, કપાસ, દિવેલી વગેરે આ

દેશમાં વરસાદ થોડો વરસે છે તેથી ખેતીનો મુખ્ય આધાર સિંધુ નદીના પાણી પર છે.

શહેરો—કરાચી એ સિંધમાં સઉથી મોટું શહેર છે વેપારનું મુખ્ય બંદર છે, સિંધની રાજધાનીનું શહેર છે, જ્યાં આ પ્રાંતનો મોટો હાકેમ કમીશ્નર સાહેબ રહે છે, એ શહેરમાં ખેતી લયક ઠેકાણાં ઘણાં છે. તે શિવાય—ઉમરકોટમાં પ્રખ્યાત દિંદરનાનનો બાંદશાહ અકબર ઈ સ. ૧૫૪૩માં જન્મ્યો હતો. ખીર્તી શહેર જેકમખાદ, દડા, સફર, બફર, રેલડી સેવાન, લારખાના, કોટડી, શહબંદર, મીઆણી, ટન્ડાબં-લાયાર, ટન્ડામહમદખાન, ગુની, ઘોટકી, શિકારપુર, હૈદ્રાબાદ વગેરે.

કચ્છ પ્રાંત.

આ પ્રાંતના રાજા રાવ કહેવાય છે, તે જડેજ રજપુત છે. આ પ્રાંતમાં ખેલીગીકત એજન્ટ સાહેબની છાવણી ભુજમાં છે, અહીંનાં રહેવાસી કચ્છી કહેવાય છે. તેઓ દુર દેશોનું દેશ ટન કરે છે.

સીમા—ઉત્તરે તથા પુર્વે કચ્છનું રણ દક્ષિણે કચ્છનો અખાત, પશ્ચિમે અરબી સમુદ્ર છે. અસલ એ પ્રાંતના ૧૬ વિભાગો હતા હાલ ૮ છે.

વિભાગો—હાલ આ પ્રાંતના ૮ તાલુકા થયેલા છે, ૧ રાપર તાલુકો ૨ બખાઉ તાલુકો, ૩ અંબર તાલુકો, ૪ ભુજ તાલુકો ૫ અમડાસા તાલુકો, ૬ મુદ્દા તાલુકો, ૭ માંડવી તાલુકો, અને લખપત તાલુકો.

રાપર તાલુકો મુખ્ય શહેર ગઢડો.
અગડાસા તાલુકો , જખો.

બુકીના તાલુકાના મુખ્ય સેહેર તેજ નામના છે.
નદીઓ—નગમતી, ખારી રૂકમાવતી, કનકાવતી, વગેરે નાની
નદીઓ છે.

પર્વત—કળે, નનામો, ધીણોધર.

ખંદર—લખપત, જખો, માંડરી, મુદ્રા, તુણા વગેરે.

આખાત—કચ્છનો.

ભાષા—કચ્છી

પેદાશ—ઘઉં, ખાજરી, જુવાર, મગ, અડદ, શેરડી, રૂ, રાઈ વગેરે.

શહેરો—ભુજ એ રાજધાનીનું શહેર છે, એમાં પ્રાગ મહેલ જેવા
જેગ છે ઇ સ ૧૮૧૯માં ધરતીકંપથી આ શહેરનો ભગ-
ભગ નાશ થયો હતો. તે શિવાય—માંડરી, અંબર,
મુદ્રા, લખપત, જખો, તેરા, કંથકોટ, કોઠારા નળીયા, તુણા,
કેરો, રાપર. આધોઈ, કોટેશ્વર, નાણયશ્વસર, ભાકડીકું,
ગઢડો, માતાજીનો મુઠ વગેરે.

સિંધ પ્રાંતના જિલ્લાઓની હકીકત.

ઉત્તર સરહદ જમ્મો.

મુખ્ય શહેરો—જેકાબાબાદ, ત્યાંની રેલ્વે રસ્તે કચેરા, અમન અતે

કંદહાર તરફ જવાય છે. એ શહેર જેકમ સાહેબે વસાવ્યું
તેથી જેકમાખાદ નામ પડ્યું છે ત્યાં જેકમ સાહેબની કબર
છે. વરસાદ બહુ થોડો પડે છે.

તાલુકા—જેકમાખાદ, શહેદાદપુર, થુલ, કસ્મોર.

પેદાશ—ધાં, બાજરી, જુવાર, મરર, તલ, ચણા, સરસી, જાંબો,
પત્યાદી.

લાડકાણા જિલ્લો.

પથતો—ખીરથર અને લક્ષી.

સરોવર—મંછર.

પેદાશ—ગળી, અનાજ, સફેદ ચોખા પત્યાની.

મુખ્ય સહેરો—લાડકાણા, મહેર, સેવણ, લખદરીયા, કંબર દેરા,
નશીરાખાદ, કકર, દાદુ, જોહી, ધોધર, અધાણી, ખેરપુર,
જોસા, ખલીદ ને વાલદા.

તાલુકા—લાડકાણા, લખદરીયા, કંબર, દેરા, દાદુ, જોહી, સેવણ,
મહેર, નશીરાખાદ, કકર.

સકર જિલ્લો.

મુખ્ય શહેરો—શિકારપુર, રોરી સખર, ઘોટકી, મીરપુર, માથેલા,
ઉદવાડા.

પેદાશ—ડાંગર, જીર, ધઉં, જવ, ચણા, ગળી વગેરે.

તાલુકા—શિકારપુર, સખર, નૌશેરો અજરો, રોરી, ઘોટકી, મીરપુર
માયેલા, ઉખાવડા.

હૈદરાબાદ જિલ્લો.

પરંત-ગંજો.

પેદાશ—ઘઉં, જાનરી, નાગ, મટર, જાંબો, શ, સરસી.

મુખ્ય શહેરો—હૈદરાબાદ, યુની, બદીના, ટંડોબાગેનો, ડહેરો
મોહોબતનો, ટંડો મહમદખાન, નવાહાલા, શહેદાદપુર, મીર-
પુર ખાસ, ટંડો અલાયાર, નૌશેરો ફરોઝ, કડીયારા, મોરો,
સકરેડ. નસરપુર

તાલુકા—યુની, બદીના, ટંડો, બાગેનો, ડેરો મોહોબતનો, હાલા,
શહેદાદપુર, હૈદરાબાદ, ટંડો અલાયાર, નૌશેરો, ફરોઝ,
કડીયારો, મોરો, સકરેડ.

હુકીક ૧—આ જિલ્લો કારીગરી વાસ્તે પ્રખ્યાત છે. હૈદરાબાદ કલોડા,
તથા મીરના વખતમાં રાજધાનીનું શહેર હતું એમાં
ગુલામશાહ કલોડાનો બાંધેલો કિલ્લો તથા મિનારો જોવા
જોગ છે એ શહેરથી થોડે દુર ગિદુ બંદર પાસે ગાંડાની
ધરૂપીતાલ છે કાટી અને ગિદુ બંદર વચ્ચે સિંધુ નદી ઉપર
કરંજન ખિજ નામનો પુલ બંધાયો છે.

કરાંચી જિલ્લો.

મુખ્ય શહેરો—કરાંચી, નગરકઠ્ઠા, ઝરક, મીરપુર સાકરો, કદી.

ખંદર, કેડડી, ખીરપુરખઠોરા, સુખવલ, સેવાન, શાહખંદર,
મુગલખીમ, માર્જીદા વગેરે.

નદીઓ—હબ, ગાંઝ, જારાન, મોહન, મલીર, લયારી.

પર્વત—ખીરથર, લકડા ને ચમ.

સરોવર—મંછર, કઝેરી, સોનારી હાલોજી, યુગડો.

પેદાશ—ડાંગર, ધાં, બાજરી, જવ, જવ, સરસી, તેલ. મગ, મકાઈ
તમાકુ, ઉત, શેરડી વગેરે.

તાલુકા—કરાચી, ઠકા, મી પુ સાકરે, થોડાગ્યારી, કોટડી. માર્જીદા,
કોહીસ્તાન, ખીરપુરખઠોરા, સુખવલ, જાતી, શાહખંદર.

હુકીકત—કરાચી મુખઈ ઇલકામાં અવેલા ખંદરમાં ખીજો નખર
ધરાવે છે. એ સિંધની રાજધાની છે ત્યાં કમીશનર સાહેબ
રહે છે. તે શિયામ મોટી અંગ્રેજોની એ શીસો તથા ગોદીઓ
છે. કાંચીથી કુ માપક દુર મગર પીરની જગા છે, ત્યાં ઉત
પાણીના ઝરણુ છે. અને ત્યાં મગર ધણા જોવામાં આવે છે.
તે શિયામ જોવાલાયક ઠેકાણા જોવા કે ફિયર હોલ, લેડી
ડકરીન હોસ્પીટલ, સીમેન્સ રેસ્ટ, મનોગનો કિલ્લો. સીવીલ
હોસ્પીટલ, એમ્બ્રેસ મારકીટ, હાઈ સ્કુલ મદ્રેસા સ્કુલ,
મ્યુઝીયમ. તાર ઓશીસ, મેરીવેધર ટોવર, પારસી વીરખાઈજી
સ્કુલ, ખ્રિસ્તી દેવજો વગેરે ધણાં છે.

ચતુરપારકર જીલ્લો.

પર્વત—કારંઝર.

સરોવર—સુમરા, મખી

મુખ્ય શહેર—ઉમરકોટ, ખીપ્રા, સાંધક, છાછરો, મિઠી, હીપલો,
નગરપારકર, વિરાવાવ, પેથાપુર વગેરે.

તાલુકા—ઉમરકોટ, ખીપ્રા, સાંધક, મિઠી, છાછરો, હીપલો, નગર
પારકર.

હકીકત—આ જિલ્લામાં રેતીનાં રણ ખણાં છે ઉમરકોટ મેગલ
બાદશાહ અકબરની જન્મ ભુમી છે.

ખેરપુર સંસ્થાન.

પેદાશ—ધઉં, મગ, જવ, જુવાર, મટર, ચણા, સરસી જાંબો વગેરે.
મુખ્ય શહેરો—ખેરપુર, લાલુકેટ, કોટદીથ, ટન્ડા મસ્તીખાન,
ગંગાટ, રાણીપુર વગેરે.

હકીકત—આ સંસ્થાનમાં હાલે દેશી રાજા રાજ કરે છે. અહિંના
રાજાઓ મીર કહેવાય છે. અહીં ખારો પાપડીયો થાય છે
તે ૧૧૫૨ મીર દર ઉટે અઢી રૂપિયા લે છે.

ગુજરાત પ્રાંત.

સીમા—ઉત્તરે કચ્છનું રણ, પૂર્વે માળવા ને ખાનદેશ, દક્ષિણે થાણા
જિલ્લો અને અરબી સમુદ્ર, પશ્ચિમે કચ્છનો અખાન ને અરબી
સમુદ્ર છે.

વિભાગો—આ પ્રાંતમાં ૧૩ વિભાગો છે, તેમાં ૮ દેશી રાજ્ય,
તે ૫ જિલ્લા છે.

૧ સુરત જિલ્લો	સુરત
૨ ભરૂચ જિલ્લો	ભરૂચ
૩ ખેડા જિલ્લો	ખેડા
૪ પંચમહાલ જિલ્લો	ગેધરા અને દાહોદ
૫ અમદાવાદ જિલ્લો	અમદાવાદ
૧ કાઠિયાવાડ એજન્સિ	રાજકોટ
૨ પાલણપુર એજન્સિ	પાલણપુર અને ડીસા
૩ મહિકાંડા એજન્સિ	સાદરા અને ઇડર
૪ રેવાંકાંડા એજન્સિ	નાંદેદ, દેવગઢખારીઆ, હુંણાવાડા
૫ ખંભાત સંસ્થાન	ખંભાત
૬ ગાયકવાડનો મુલક	વડોદરા
૭ પંચમહાલ એજન્સિ	નારકોટ
૮ સુરત એજન્સિ	વાંસદા, ધરમપુર, સચીન.

નદીઓ—નર્મદા, તાપી, મહી, સાગરમતી, શેત્રુંજી, સરસ્વતી
જનાસ, વાત્રક, મેરવો, શેઢી, ઢાઢર, આજી વગેરે.

પવત—સાતપુડો, આણુ, પાવાગડ, ગીરનાર, શેત્રુંજી વગેરે.

ખંદર—દ્વારકા, પોરખંદર માગરોળ, વેરાવલ, દીવ ખંદર મહુવા,
ભાવનગર, ખંભાત, સુરત ભરૂચ વગેરે.

ખેટ—ખેટ સંખોદાર, પીરમ, દીવ, ગોપનાથ વગેરે.

અખાત—ખંખાતનો.

આપા—ગુજરાતી ને રહેવાશી પણુ ગુજરાતી કહેવાય છે.

શ્રીરંગીનાં સંસ્થાન—દીવ, દમણ.

હુમસ નો તાલુકો—જાંકરાખદ.

પેદાશ - ધર્મી, ખાજરી, જુવાર, રૂ, શેરડી, તમાકુ, આદુ, કંદ, વગેરે.

પ્રાચીન રાજધાનીઓ—દારકા, પંચાશર, વલભીપુર, અણુહીલવાડ

હાલની રાજધાની—અમદાવાદ.

શહેરો—સુરત, એ શહેરમાં અગ્રેજોએ ઈ. સ. ૧૬૬૨ માં કોઠી

કરી હતી. તે સિવાય અમદાવાદ, ભરૂચ, ખેડા, ભાવનગર, વડોદરા, નવાનગર, રાજકોટ, પોરબંદર, મેરખી, ગોંડલ, ડીસા, સિદ્ધપુર, પાલણપુર, ગોધરા, ખંખાત, ધરમપુર, સચીન, વગેરે ધણાં છે.

ઉત્તર મહારાષ્ટ્ર.

(દક્ષિણ)

ભાગ.

મુખ્ય શહેર.

૧ ખાનદેશ જિલ્લો

ધુળીઆ

નાશિક જિલ્લો

નાશિક

૩ અહમદનગર જિલ્લો

અહમદનગર

૪ મુશ્કા જિલ્લો

મુશ્કા

૫ સતારા જિલ્લો

સતારા

૬ સોલાપુર જિલ્લો

સોલાપુર

- ૭ અકલકેટ સંસ્થાન અકલકેટ
૮ પેંઠ સંસ્થાન પેંઠ
૯ ખાનદેશ-એન્જનિસ ખાનદેશ
૧૦ સતારા મગીર ભોર, ફલટણુ, એંદ, જત.
નદીઓ—ગોદાવરી, બીમા, સીના, ગી.ણા, નીરા, મુળામુંઠા, કળ્ણા.
પર્વત—ચાંદવડ, સાતપુડો ને સંઘાદ્રીનો ભાગ.
ભાષા—કાનડી મરાઠી.
પેઠાશ—અનાજ તમાકુ, રૂ, શેરડી, મહુડા, મેંઘ, લાખ, ડાંગર,
શણુ સુરેખાર વગેરે.
દેશી રાજ્યો—ભોર, નીયાળકર, ફલટણુ, એંદ, જત, પેંઠ,
અકલકેટ, ડકળે વગેરે.
ઘોડા શહેરો—ધુળીઆ, પુના, અદ્દમદનગર, માલેગામ, સતારા,
નદુરગર, એવલે, મનમાડ, ખંડાળા, કોરેગામ, સિતર,
જુનર, મહાજીજેશ્વર વગેરે, યુગદનો ગવર્નર સાહેબ ઉના-
ળાના દહાડામાં હવા ખાવા વારતે મહાજીજેશ્વર જાય છે.

ઉત્તર મહારાષ્ટ્ર.

(કોંકણ)

ભાગ.	મુખ્ય શહેર.
૧ થાણા જિલ્લો	થાણા
૨ કુસાયા જિલ્લો	અલીયાગ

૩ રતનાગીરી જીલ્લો	રતનાગીરી
૪ જબ્હાર સંસ્થાન	જબ્હાર.
૫ જંજીરા સંસ્થાન	જંજીરા
૬ સાવંતવાડી સંસ્થાન	સાવંતવાડી

નદી—અંબા

પર્વત—સંઘાદ્રી.

ભાષા—મરાઠી.

પેદાશ—ચોખા, નાગલી, સોપારી, હરડા મીઠું વગેરે.

શહેરો—મુંબઈ, થાણા, અક્ષીઆગ, રતનાગીરી, કલ્યાણ, વાંદરા, વિગોરમા, માહીમ, દેહેણું, અગાંસી, વસાઈ, પનવેજ, વિજયદુર્ગ, રામપુર વગેરે.

હુકીકત—મુંબઈ ઈન્કાકાતું મુખ્ય શહેર મુંબઈ છે, એ વેપારનું બંદર છે એ શહેર ઇ. સ. ૧૬૬૧ માં ઇંગ્લાંડના બાદશાહ ચાર્લસ બીજાને પહેરામણીમાં પોર્તુગાલના બાદશાહ પાસેથી મળ્યું હતું. તેમાં જોવા લાયક ઠેકાણાં—ટંકશાળ, યુનીવર્સિટી હોલ, રાજાયાઈ ટાવર, કાર્ડ મારકીટ, રાણીનો બાગ, એલરીન્સ્ટન કોલેજ, વિક્ટોરીઆ ટર્મીનસ (નવું સ્ટેશન) ને મ્યુનિસિપલ ઓફીસ.

દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર અને ઉત્તર કાનડા.

ભાગ.

મુખ્ય શહેર.

૧ કંઘાદગી જીલ્લો

કંઘાદગી

૨	બેલગાંમ જીલ્લો	બેલગાંમ
૩	ધારવાડ જીલ્લો	ધારવાડ
૪	ઉત્તર કાનડા જીલ્લો	કારવાડ
૫	કોલાપુર સંસ્થાન	કોલાપુર
૬	સાવનુર સંસ્થાન	સાવનુર
૭	દક્ષિણ મરાઠા જાગીર	સાંગલી, જમખંડી, મીરજ, કુરંદવાડ, મુષેળ ને રામદુર્ગ

નદીઓ—કૃષ્ણા, વારણા, તુંગભદ્રા વગેરે.

પર્વત—સંલ્હાદ્રી.

ભાષા—મરાઠી ને કાનડી.

પેદાશ—અનાજ, લાકડાં ધાતુનો સામાન, દેશી કાપડ, તમાકુ, ડોંગર વગેરે.

શહેરો—કલાદગી, બેલગાવ, ધારવાડ, સદાશીવગઢ વીળપુર, બાલગ-કોટ, કુંપટા હોનાવર, કોલાપુર, ગોવા, બકાપુર, હુમલી વગેરે.

દેશી રાજ્યો—કેલપુર, સાવનુર, દક્ષિણ મરાઠા જાગીર

૧ સુરત જીલ્લો.

મોટા શહેર—સુરત, મીંકલી, વલસાડ, જલાલપુર, માંડવી, રાંદેરા, ઓરપાડ ઉદવાડા, બૌધાના, અમલસાડ, કતારગાંવ, વાલોડ વગેરે.

નદીઓ—તાપી, કીમ, પુર્ણા, દમણગંગા, પાર, કોલક વગેરે.

ખંદર—સુરત, વઘસાડ વગેરે.

પર્યત—પારતેરા, ટુંગાર વગેરે

પેદાશ—ડાંગર, ર, ઘઉં, બાજરી, દીવેલી, કોદરા. શેરડી ને કેળાં.

ભાષા—ગુજરાતી.

હુકીકત—સુરત શહેરમાં અંગ્રેજોએ ૧૬૬૨ માં કોડી કરી હતી.

હાલ રેલ તથા આગની અડચણથી એ શહેર માડી હાલતમાં આવી ગયું છે.

૨ ભરૂચ જીલ્લો.

મોટાં શહેરો—ભરૂચ, અંકલેશ્વર, વાગરા, આમોદ, દેગામ, શુક્લ-
તીર્થ, વિલાપત, ટંકારીઆ વગેરે.

નદીઓ—નર્મદા, મહી, હાઠર, ઊમરાવતી વગેરે.

ખંદર—ભરૂચ.

પેદાશ—ર, અનાજ, તમાકુ, દીવેલી, ડાંગર, ચણા વગેરે.

હુકીકત—શુક્લતીર્થ એ જાત્રાતું ઠેકાણું છે, એ શહેરની પાસે કપ્પીર
વડ છે.

૩ ખેડા જીલ્લો.

મોટાં ગામ—ખેડા, કપડવંજ, હાસરા, મેહેમદાવાદ, આત્રસુઆ, ડોકાર,
વડતાલ, પાસદા, બોરસદ વગેરે.

નહીઓ—મહી, શેઠી, મે હોગ, વાત્રક, મેસ્વો વગેરે.

પેદાશ—ડાંગર, બાજરી, જુવાર, શેરડી, કપાસ, કસુંબી વગેરે.

હકીકત—ડાકાર જાતનાં ઠેકાણું છે. એમાં રણછોડજીની કુર્તિ છે.

ગોમતી તળાવ છે, વડતાલમાં સ્વામીનારાયણનું ધામ છે.

૪ પંચમહાલ જીલ્લો.

ખાટાં શહેર—ગોધરા, દાહોદ, હામેલ, ચાંપાનેર, વેજલપુર વગેરે.

નહી મહિ.

પર્વત—પાવાગઢ.

કુંગરી કીલ્લો—ચાંપાનેર.

પેદાશ—ધર્તી, ડાંગર, મકાઈ, બાજરી, તમ, મહુડા, લાકડાં વગેરે.

હકીકત—આ જીલ્લો અગાઉ સિંધીયાના તાબામાં હતો હાલ અંગ્રેજ સરકારના તાબામાં છે. ગોધરા શહેર પાસે ઉના પાણીના કુંડ છે.

૫ અમદાવાદ જીલ્લો.

ખાટાં ગામ—અમદાવાદ, વીરમગામ, ધોળકા, ધંધુકા, ઘોઘા, સાણંદ, પાટડી, ઘેલેરા, બાવળા, ગાંગડ, ચેરવડોદરા, ખારાધોડા, સર્પેજ વગેરે.

નહીઓ—ખાદર, માજુમ, વાત્રક, મેસ્વો, સાબરમતી વગેરે.

ખાદર—ધોળેરા, ઘોઘા.

બેટ—પીરમ.

તળાવ—મુનસર, મલાવ, કાંકરીજી, ગંગાસર, વગેરે.

પેદાશ—બાજરી, ચણા, અડુ, સેરડી, ર, ડાંગર. ગોળ, તમાકુ, વડાગરૂં મીઠું, વગેરે.

હુકીકત—અમદાવાદ શહેર ઇ. સ. ૧૪૧૨ ની સાતમાં અમદશાહે વસાવ્યું. હાલ તે ગુજરાતની ગાદીનું શહેર ગણાય છે. તે શહેરમાં ટ્રેનીંગ કોલેજ, રાજકુમાર કોલેજ વગેરે છે. છાપખાનાં ઘણાંજ છે. રાણપુરમાં ગુનો પડી ગયેલો કીલો છે.

૧ કાઠિયાવાડ એજન્સિ.

ભાગ.	મુખ્ય શહેર.
૧ કાસાવાડ	ધાંગધા
૨ ગોહિતવાડ	ભાવનગર
૩ ઊડસરવૈયા	ડાંડા
૪ બાજરીઆવાડ	ભદ્રરાખાડ
૫ ખરડો	પોરબંદર
૬ સોરઠ	ચુનાગઢ
૭ કાઠિયાવાડ.	રાજકોટ
૮ હાંતાર	જામનગર
૯ મચ્છુકાંડો	મોરબી
૧૦ ઓખામંડળ	હારકા

નદીઓ—ભાદર, મચ્છુ, શેત્રુંજી, આજી વગેરે.

ખંદર—ધોધા, ભાવનગર, મહુવા, દીવખંદર, વેરાવલ, પોરખંર,
દ્વારકાં, સલાયા વગેરે.

ખેટ—દીવ, પીરમ, ખેટ. સંખે દ્વાર વગેરે.

હુવા ખાવાની જગ્યાઓ—વેરાવલ, બાલાચડી, ગોપનાથ વગેરે.

જાત્રાનાં ઠેકાણાં—દ્વારકાં, ગીરનાર, શેત્રુંજી, પ્રભાસપટ્ટણ વગેરે.

ખંત—ગીરનાર, શેત્રુંજી.

રાહરો—રાજકોટ, ભાવનગર, જાફરાબાદ, જામનગર, મોરબી,
જસદણ, વાંકાનેર, ધ્રાંગધ્રા, સોનગઢ, ધોરાજી, વઢવાણ,
લીંમડી વગેરે.

પેદાશ—ખાજરી, જુવાર, ઘી, ઘોડા, તલ, શેરડી, ઉન. ૩, વગેરે.

હુકીકત—રાજકોટ એ મોટું શહેર છે, તેમાં એ પ્રાંતનો મોટો,
હાકેમ, પોલીટીકલ સાહેબ આવણી રાખીને રહે છે, એ
શહેરમાં જોવા લાયક જગ્યાઓ ઘણી છે.

૨ પાલણપુર સંસ્થાન.

રાહરો—પાલણપુર, રાંધણપુર, ડીસા, બાબર, થરાદ, સુધગામ વગેરે.

નદીઓ—ખતાસ, સરસ્વતી, નીમરાખી વગેરે.

ખંત—ખારાસુર, અંબાજી, શીરોધ વગેરે.

જાકરની છાવણી—ડીસા.

પેદાશ—ખાજરી, જુવાર, વઉં, મંજ, મઠ, શેરડી, ૩ વગેરે.

૩ મહિકાંઠા એજન્સિ.

શહેર—સાદરા, ઇડર, માણસા, પેથાપુર, અહમદનગર, દાંલ
છટોલા વગેરે.

નદીઓ—વાત્રક, ખારી, મેસ્વો, સાગરમતી વગેરે.

પર્વત—આરાસુર.

જાત્રાનાં ઠેકાણા—અંખાજી, સામજાજી વગેરે.

પેદાશ—ખાજરી, જુવાર, ધઉ, તમાકુ, અરીજી વગેરે.

૪ રેવાકાંઠા એજન્સિ.

શહેર—નાંદોદ, છોટાઉદેપુર, દેવગડખારીઆ, લુણાવાડા, સુંથ, નાર
કોટ, વીરપુર વગેરે.

નદીઓ—મહિ, નર્મદા, ઢાઢર, વિશ્વામીત્રી વગેરે.

પર્વત—રાજપીપળા.

પેદાશ—કમારતી લાકડાં, રૂ, ખાજરી, ધઉ, જુવાર વગેરે.

હુકીકત—એ રેવા નદીની આસપાસનો મુલક જે નેથી તેનું નામ
રેવાકાંઠા પડ્યું છે.

૫ આયકવાડ સંસ્થાન.

શહેર—વડોદરા એ રાજધાનીનું શહેર છે, તે સિવાય ડભોઈ,

ધટોલા, નવસારી, પાટણ, સિદ્ધપુર, વડનગર, વિશનગર,
કાઠીનાર, ગણુદેવી, દ્વારકાં વગેરે.

દોઝો—સરસ્વતી, વિશ્વામિત્રી, ઢાઢર, તાપી વગેરે.

દાશ—ધઉં, બાજરી, જુવાર વગેરે.

૬ ખંખાત સંસ્થાન.

શહેર—ખંખાત

ખંદર—ખંખાત.

નદી—મહી, સાબરમતી.

પેદાશ—ધઉં, બાજરી, જુવાર, મીઠું, રૂ, અરીણ, ગળી, શેત્રંજી,
અકીકના પથ્થર વગેરે.

હકીકત—એ શહેરમાં સુત્રફેણી ધણી સરસ બને છે.

૭ પંચમહાલ એજન્સિ.

શહેર—નારકોટ

પેદાશ—ધંગારતી લાકડાં.

હકીકત—પંચમહાલ એજન્સિમાં ગવર્નરનો એજન્ટ રહે છે.

૮ સુરત એજન્સિ.

શહેર—ધરમપુર, વાંસદા, સચીન, ખીનાર, વગેરે.

નદીઓ—કાવેર, અખીકા, દમણ, ગંગા, ખરેરા વગેરે.

પેદાશ—ધઉં, બાજરી, જુવાર, મહુડા ધમારતી લાકડાં વગેરે.

હકીકત--એમાં ખાદીનું કાંપડ ધણું સરસ બને છે. વાસઠામાં દેવડી ઉનાખનો કુંડ છે.

શહેર વર્ણન.

હૈદરાબાદ—એ અસલ સિંધ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર હતું. એમાં સેનેરી ભરતનું કામ, અને હથી દાંતનું કામ સારું થાય છે, ત્યાં મીર લે.કો ની કચરો જોવા જોગ છે.

ઠંડા—એ ધણુંજ અસલી જીનું શહેર છે. અગાઉ તે ધણુંજ મોટું શહેર હતું પણ હાલ પડી બગ્યું છે.

કરાંચી—એ શહેરમાં વેપાર ઘણોજ ચલે છે, હાલ તે સિંધ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર છે. એમાં ઇંગ્રેજ મોકાની મોટી મોટી એ.પી.સી. તથા ગે.દી.ઓ (કારખાના) છે; એમાં જોવા લાયક ઠેકાણાં ધણાં છે સિંધ પ્રાંતનો મોટો હાકેમ કમીસ્તર સાહેબ એ શહેરમાં રહે છે.

ભુજ—એ કચ્છ પ્રાંતની રાજધાનીનું શહેર છે. એમાં ભરતનું કામ તથા સોના રૂપનું કામ સારું થાય છે કચ્છનો પોલીટીકલ સાહેબ એ શહેરમાં રહે છે એમાં જોવા લાયક ઠેકાણાં ધણાં છે તેમાં મુખ્ય પ્રાગ મહેલ જોવા જોગ છે.

માંડવી—એ કચ્છનું સૌથી વધારે વસ્તીવાળું ને વેપારમાં પેહેલા નંબરનું બંદર છે તેમાં વેપાર ઘણો ચાલે છે ત્યાંના ખજાસી બહુ હુશિયાર ગણાય છે.

દારકા—એ અસલ ગુજરાતની રાજધાનીનું શહેર હતું, હાલ તે ગાયકં

વાડ સરકારને તાબે છે. તે જાંજીરનું ઠેકાણું છે તેથી ત્યાં ધણું લોકો, તીર્થ કરવા જાય છે.

રાજકોટ—એ કાઠિયાવાડમાં મોટું શહેર છે, ત્યાં પોલીટીકલ એજન્ટ હાવણી નાખીને રહે છે, ત્યાં જોવા જોગ ઠેકાણું ધણું છે. રાજકુમાર કૉલેજ તથા ટ્રેનીંગ કૉલેજ પણ તે શહેરમાં છે.

અમદાવાદ—એ અહમદશાહે ઇ. સ. ૧૪૧૨માં વસાવ્યું હાલ તે ગુજરાતી રાજધાનીનું શહેર છે. ત્યાં રાજકુમાર કૉલેજ તથા ટ્રેનીંગ કૉલેજ છે.

ચાંપાનેર—એ શહેર ચાંપા પ્રધાને રાજ વનરાજના વખતમાં વસાવ્યું હતું હાલ તે ટુટી ગયું છે.

બડોદરા—એ ગાયકવાડ સરકારની રાજધાનીનું શહેર છે. ત્યાંના રાજા મરેઠા કહેવાય છે.

પુના—અગાઉ એમાં પેશ્વાની રાજધાની હતી. હાલ અંગ્રેજને તાબે છે ત્યાં લશ્કર રહે છે.

મુરત—એ તાપી નદીને કાંઠે મોટું બંદર છે. અગાઉ તેમાં વેપાર ધણો ચાલતો હતો. તેમાં વહાંદા લોકોએ પહેલાં વેપારની કોઠી નાખી હતી. હાલમાં તે શહેર આગ તથા રેલની હાલ-તથી ખરાબ હાલતમાં આવી ગયું છે.

મુંબઈ—એ શહેર ૧૬૬૧ માં શીરંગી લોકો પાસેથી અંગ્રેજોને કબ્જા-દાનમાં મળ્યું છે, તેમાં વેપાર ધણો ચાલે છે, મુંબઈ ધણાકાની રાજધાનીનું શહેર છે, એમાં ગવર્નર સાહેબ રહે છે, એમાં ધનસાફ કરવાની મોટી કચેરીઓ છે, જોવા જોગ ઠેકાણું ધણું છે.

નાશિક—એ ગે.દાવરી નદી ઉપર હિંદુઓનું તીર્થનું ઠેકાણું છે.

અહમદનગર—એ સીના નદી ઉપર છે એમાં અગાઉ મુસલમાન બાદશાહોની રાજધાની હતી. બાહાદુર ચાંદનીબી આ શહેરમાં મૃત્યુ ગમ્ય છે.

મહાબળેશ્વર—એ શહેરમાં ગવર્નર સાહેબ તથા બીજા અમલદારો ગરમીના દહાડામાં હવા ખાવા જાય છે.

સેલ્સપુર—એ રેલ્વેનું મોટું સ્ટેશન છે. ત્યાં બારસી વગેરેનું રે આવે છે.

નીચે લખ્યું થું થું છે ? તે નકશામાં બતાવો.

અ—અમદાવાદ, અકલકોટ, અહમદનગર, અલીબાગ, આરાસુર, અણુ, આમોદ.

ઈ—ઈડર.

ઉ—ઉદવાડા, ઉત્તર મહારાષ્ટ્ર.

અ—અંજાર.

ક—કંથકોટ, કરાંચી, કૃષ્ણા, કપડવાંજ, કન્યાળી, કારવાડ, કોલ્હાપુર, કલાદગી, કોટેશ્વર.

ખ—ખેરપુર, ખંભાત, ખંડાળા.

ગ—ગીરનાર, ગોંધરા, ગોવા, ગોંડલ.

ઘ—ઘોધા.

ચ—ચાંદવડ, ચાંપાનેર.

જ—જુનાગઢ, જામનગર, જાફરાબાદ, જોકાબાદ જોડીઆ, જેતપુર,
જખૌ, જબહાર, જસદણ, જંજીરા, જમખડી.

ટ—ટંકારીઆ.

ઠ—ઠકા.

ડ—ડાકોર, ડીસા, ડભોઇ.

ત—તળાજા, તુણા, તંબક, તાપી.

થ—થરપારકર, થાણા.

દ—દમણગંગા, દમણ, દીવ, દ્વારકા.

ધ—ધોળકા, ધેજેરા, ધાંગધા, ધરમપુર, ધુળીઆ, ધારવાડ

ન—નગરપારકર, નવાનગર, નાંદોદ, નાશિક, નવીનંદર, નારાયણસર,
નર્મદા, નીરા, નીમાડ.

પ—પોરબંદર, પાવાગઢ, પંઢરપુર, પલીટાણા, પ્રભાસપાટણ,
પલણપુર, પુણા, પુરધર, પેક, પંચગંગા.

ફ—ફલટણ.

બ—બુરાનપુર.

ભ—ભરૂચ, ભુજ, ભાવનગર, ભાલ, ભોર, ભીમાં.

મ—મેહમદાબાદ, માંડવી, (કચ્છ) મુંજા, માંગરોલ, મહુવા, મીરજ.

ર—રાજપુર, રતનાગીરી, રાજકોટ, રાધણપુર.

સ—સુણાવાડા, સીંચડી, સુણી.

વ—વડાદરા, વિગ્નપુર, વલ્લભીપુર, વેરાવલ, વાંસદા, વસાઈ, વિજયદુર્ગ
વીરમગામ.

શ—શિકારપુર, શિરોઈ, શેત્રુંજી.

સ—સદશિવગઢ (કારવાડ) સદરા, સાવનુર, સોલાપુર, સુરત,
સન્સવતતી, સીધપુર, સાબરમતી, સાળી, સચીન, સતારા,
સાંગલી, સાંવતરાડી, સીના, સાતપુડો, સંજીવો.

હ—હેદ્રાખાદ, (સિધ) હે નાવર, હાલોલ.

જમીનની વ્યાખ્યા.

ખંડ—જમીનના મોટા ભાગ જેમાં ધણા દેશો આવેલા હોય તેને
ખંડ કહે છે.

ખેટ—જમીનો જે ભાગ એ તરફ પાણીથી વીટાયેલો હોય તેને ખેટ
(દિવ કે ટાપુ) કહે છે. ખેટથી ઉત્પન્ન થાય.

દ્વિપકલ્પ—જમીનના જે ભાગની ત્રણ બાજુએ પાણી અને એક
બાજુએ જમીન આવેલી હોય તેને દ્વિપકલ્પ કહે છે.

ભૂશિર—જમીનની અણી લીંબી થઈ સમુદ્રમાં ગયેલી હોય તેને
ભૂશિર, ભૂશનાશ, કેપ, હેડ અથવા નિદુ કહે છે. ભૂશિ-
રથી ઉત્પન્ન થાય.

સંયોગીભૂમી—જે સાંકડો જમીનનો ભાગ, જમીનના બે મોટા
ભાગને સાંધે છે તેને સંયોગી ભૂમી કહે છે. સંયોગીભૂમીથી
ઉત્પન્ન થાય.

ખીણ—દુર્ગર કે પર્વતની વચ્ચેના નીચા પ્રદેશને ખીણ કહે છે.

પર્વત—જમીનના વધારે ઊંચા ભાગને પર્વત કહે છે.

મેદાન—સપાટ જમીનના વિશાળ પ્રદેશને મેદાન કહે છે.

ખંડર—નદી કે દરીયા કીનારે જે શહેર આવેલું હોય અને વાહા-
ણથી માત્ર ચડતો ઉતરતો હોય તેને ખંડર કહે છે.

સ્ટેશન—જે જગ્યાએ આગગાડીમાં ચડતું ઉતરાતું હોય તેને
સ્ટેશન કહે છે.

જીલ્લો—સરકારના ખ.સ મુલકને જીલ્લો કહે છે, જીલ્લાના
ઉપરી અમલદારને કલેક્ટર કહે છે.

એજન્સિ—જે ભાગમાં નાના મોટા ખંડીયા રાજા રાજ કરતા
હોય તેવા મુલકને એજન્સિ કહે છે. એજન્સિના ઉપરી
અમલદારને પોલીટીકલ એજન્ટ કહે છે.

પાણીની વ્યાખ્યા.

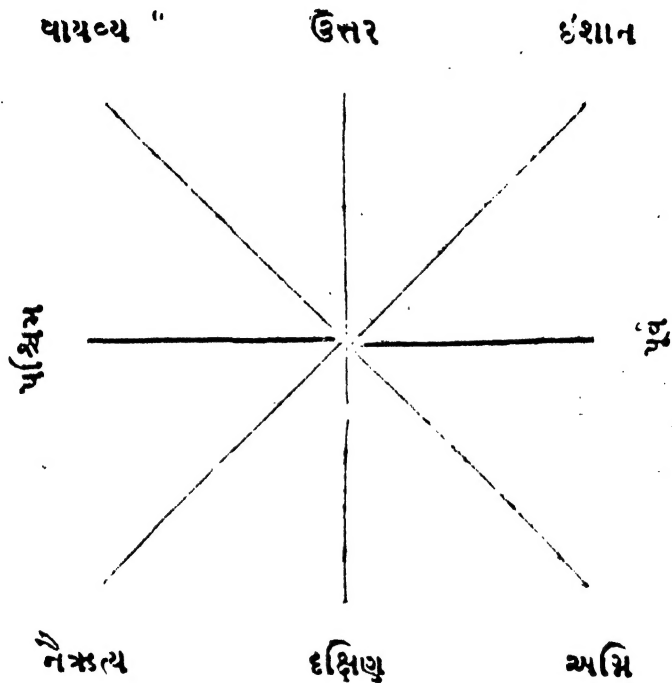
મહાસાગર—પૃથ્વીના મોટા ભાગ ઉપર ફેલાયેલા ખારા પાણીના
જે સમુદાય તેને મહાસાગર કહે છે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો જે ભાગ મહાસાગર કરતા નાનો હોય તેને
સમુદ્ર કે સાગર કહે છે.

ભરતિ—સમુદ્રનું પાણી વારં વારતી ચડે તેને ભરતિ કહે છે.

- ઝોટ**—સમુદ્રનું પાણી વારા ફરતી ઉતરે તેને ઝોટ કહે છે.
- અખાત**—સમુદ્રનો જે ફાંટો સાંખે થઇ જમીનમાં પેઠેલો હોય, તેને અખાત કહે છે અખાતથી ઉલટો જુશીર.
- ઉપસાગર**—અખાતનું મોટું પહોળું હોય તેને ઉપસાગર કહે છે.
- સામુદ્રધુની**—જે નાનો પાણીનો ભાગ પાણીના બે મોટા-ભાગને સાંધે છે તેને સામુદ્રધુની કહે છે એથી ઉત્તરી સયોગીભુમી
- સરોવર**—પાણીનો જે ભાગ જમીનથી ચોત્ર ફ ઘેરાયેલો હોય, તેને સરોવર કહે છે.
- તળાવ**—સરોવર કરતાં નાનું હોય તેને તળાવ કહે છે. તળાવથી ઉલટો ખેટ.
- નદી**—મીઠા પાણીનો જે પ્રવાહ પર્વતમાંથી કે સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગ્યામાં થઇને સમુદ્રને મળે છે તેને નદી કહે છે.
- નદ**—નદી અતિસે મોટી હોય તેને નદ કહે છે.
- નદીનું મુળ**—નદી જે ઠેકાણે મળે તેને મુળ કહે છે.
- નદીનું મુખ**—નદી જે ઠેકાણેથી નીકળે છે તેને મુખ કહે છે.
- નળ**—સમુદ્રનો સાંકડો પટ કે ભાગ જમીન ઉપર ધસી આવેલો હોય અથવા જમીનથી તેનું રક્ષણ થતું હોય તેને નળ કહે છે.
- સંગમ**—જે જગ્યાએ નાની નદી, મોટી નદીને મળે છે તેને સંગમ કહે છે.
- ખાડી**—સમુદ્રને મળતાં પહેલાં ભરતીનું પાણી માંહે આવે એવું જે નદીનું મુખ પહોળું હોય તેને ખાડી કહે છે.

નકશાની દિશાઓની સમજણ.

નકશા લખી મોં કરી ઉભા રહીએ તો મથાગે ઉત્તર દિશા નીચે દક્ષિણ દિશા, ડાબા હાથ તરફ પશ્ચિમ દિશા, અને જમણા હાથ તરફ પૂર્વ દિશા આવે છે.

ભૂગોળ વિષય સમાપ્ત.

થમાં કંકણ તેને વળી આયનાની જરૂર શી ?

કચો પુરૂષ લીપઝીગના વીશાળ બગીચામાં ખાસ
સંભાળ નીચે ઊછરતા તમામ જાતનાં સુગંધી
ફુલોમાંથી તૈયાર કરેલા અમારા હેકો સેન્ટ
ના નામથી અન્નપ્રયોગશે.

પધારો વહેલા પધારો
એકવખત લઈ ખાતરી કરો

જ્યાં જુઓ ત્યાં આજે એની ખુશખોશ વાદરડી છે, કારણ કે તે પાયાદાર મગજ
ને તાકાત આપતી તથા કીલને ખુશ કરતી સરતી અને સીધપુરની જત્રા છે.
ધર્મોષ હોદ્દા તથા મુસલમાન લાઇઓ માટે તે આશીરવાદ સમાન છે, કારણકે
તેમાં કોઈથી તરેહનું દારૂનું મીથણ નથી માટે.

મળવાનું ઠેકાણું:—

લાલજી હરજીવન મહેતાની કું

સાંધ પંજાબ અને બહુચીરતાંન માટેના એકલા આડત્યા,

બંદર રોડ, કરાચી

જાહેર ખબર.

જો મદદરસ્થોને આ ભુગોળ તેમજ અમારી ન
પ્રસિદ્ધ થયેલ અને શાળાપયોગી મેટ્રીક્યુલેશન કલાસ ૨
આ શ્રેણી તેમજ સીની, ગુજરાતી, ઉર્દુ, સ્કુલોમાં આત્મના
લેખો તેમને નીચે લખેલ ઠેગણું નિમ્નલ સાથે પત્રદ્વારા
જાણાવવાથી મોકલો આપવામાં આવશે, તેમજ જેઓની
દરે તેમને બેદરબુદીએ ખોટી મળી મોકલવામાં આવ્યા.
જાણાવે નહોતો. મંગલવારને સાફ પ્રતિજ્ઞા આપવામાં
આવશે જો વિષે પત્રથી જાહેર કરવા કહેવા.

લાલજી દરબાર મેતા!

માણ ગુજરાતી હંડ નાટક અને શુક મેતા.

જાહેર ફોન—૬૨૦૫૧

 માન પબ્લિક વિદ્યાર્થી આ ભુગોળ ખરીદ કરવાને અસમર્થ
છે એવું, પોતાના માસ્ટરની સર્વીસકેટ સાથે સાચી
કરશે તેને આ ચોપડી મફત આપવામાં આવશે.

